

LÄHDE

HISTORIATIETEELLINEN AIKAKAUSKIRJA 2017



Vertaisarvioitu tieteellinen aikakauskirja
14. vuosikerta
aikakauskirjalahde.wordpress.com

Julkaisija:
Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys ry.

Päätoimittaja:
Miika Raudaskoski
miika.raudaskoski@uef.fi

Toimitussihteerit:
Antti Härkönen, Mikko Kohvakka, Jenni Merovuo, Chloe Wells

Kansi:
Jenni Merovuo

Taitto:
Miika Raudaskoski

ISSN 2489-6195

”Siinä katottiin vähän aikaa konepistoolin suuaukkoa”

Traumaattiset kertomukset neuvostopartisaanien iskuista Lapissa ja Kainuussa jatkosodan aikana



Abstrakti

Artikkelissa tarkastellaan kertomuksia pelkoa herättäneistä neuvostopartisaanien hyökkäyksistä siviilikohteisiin Koillis-Lapissa ja Kainuussa jatkosodan aikana 1941–1944. Tutkimusaineistona on vuonna 2017 tehtyjä haastatteluja ja kirjoitettuja kertomuksia, joissa partisaani-iskujen kohteeksi joutuneet ja niistä kuulleet kertovat tapahtumiin liittyvistä muistoistaan, kokemuksistaan ja käsityksistään. Partisaani-iskujen kokijat olivat tapahtumaiikaan lapsia ja kerrotuissa muistoissa palataankin nykyhetkessä muisteltuihin lapsen näkökulmiin. Tutkimuksessa kysytään: mitkä neuvostopartisaaneihin liittyvät tapahtumat ovat jääneet erityisesti mieleen ja koettu pelottavina ja/tai traumaattisina? Kuinka neuvostopartisaanien tekoja ja niiden vaikutuksia omaan ja läheisten elämään muistellaan ja arvioidaan tänä päivänä? Tutkimusaineistoa valotetaan pelon ja trauman näkökulmista, jotka ilmenevät tarkastelluissa kertomuksissa partisaani-iskuja edeltävänä pelon ilmapiirinä, väkivaltaisten hyökkäysten kuolemanpelkona sekä niiden jälkeen seuraavina puhumisen pelkoina ja ylisukupolvisina muistoina.

Avainsanat: kertomus, muistitieto, pelko, trauma

Johdanto

Sota-aika on poikkeustila, jolloin inhimilliset ja moraaliset säännöt horjuvat ja rikkoutuvat. Sotaan kuuluvat pelko, väkivalta ja kuolema sekä niiden aiheuttamat seuraukset koskettavat tavalla tai toisella kaikkia sotaan joutuneita, niin rintamalla kuin sen takana. Sodan aiheuttamat pelot ja traumat kulkeutuvat usein sukupolvelta toiselle tunneperintönä, jonka oireita, esimerkiksi masennusta ja pelkotiloja, työstetään vielä vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen.¹

Tarkastelen artikkelissani muistitietoon pohjautuvia kertomuksia pelkoa herättäneistä neuvostopartisaanien hyökkäyksistä siviilikohteisiin Koillis-Lapissa ja Kainuussa jatkosodan

¹ Siltala 2016, 15.

aikana 1941–1944.² Neuvostopartisaaneilla oli Suomessa 35 osastoa, joissa kussakin oli 20–200 taistelijaa. Nämä joukot iskivät siviiliväen kimppuun Suomen itärajan pienissä kylissä 45 kertaa surmaten 180 ihmistä, enimmäkseen naisia, lapsia ja vanhuksia.³ Neuvostopartisaanit myös ryöstivät ja polttivat siviilien taloja ja ottivat asukkaita vangeiksi. Keskityn tutkimuksessani siihen, miten neuvostopartisaanien iskuista ja niiden seurauksista kerrotaan nykyään, yli 70 vuoden jälkeen. Tutkimuskysymyksiäni ovat: Mitkä neuvostopartisaaneihin liittyvät tapahtumat ovat jääneet erityisesti mieleen ja koettu pelottavina tai/ja traumaattisina? Kuinka neuvostopartisaanien tekoja ja niiden vaikutuksia omaan ja läheisten elämään muistellaan ja arvioidaan tänä päivänä?

Tutkimusaineistoni koostuu Lapin ja Kainuun partisaanihyökkäyksiä muistelevien haastatteluista sekä kirjoitetuista muistelukertomuksista. Tutkimuksessani mukana olevista kertojista useimmat olivat hyökkäysten aikaan lapsia mutta mukana on myös heidän lapsiaan, sukulaisiaan tai tuttaviaan. Hyökkäysten kohteeksi joutuneista kertojista suurin osa menetti iskuissa joko toisen tai molemmat vanhempansa, sisaruksiaan ja muita sukulaisiaan ja naapureitaan. Hyökkäykset ovat jääneet heidän mieleensä pelon- ja kauhuntäyteisinä kokemuksina, joiden muistelu nostaa vielä tänäkin päivänä voimakkaat tunteet pintaan. Etenkin kirjoitetuissa teksteissä muistellaan etupäässä kirjoittajien vanhempien tai isovanhempien partisaanikokemuksia ja niiden vaikutuksia sekä heihin että kirjoittajaan itseensä erityisesti lapsuudessa. Lähestyn tutkimusaineistoani siinä keskeisesti muisteltujen pelkojen ja traumaattisten kokemusten näkökulmasta, jotka ilmenevät kertomuksissa kolmella tasolla: partisaani-iskuja edeltävänä pelon ilmapiirinä, väkivaltaisten hyökkäysten aikaisena kuolemanpelkona sekä niiden jälkeen seuraavina puhumisen pelkoina ja ylisukupolvisina pelottavina ja traumaattisina muistoina.

Jatkosota ja neuvostopartisaanit

Hieman ennen jatkosodan alkamista Suomi antoi hallituksensa suostumuksella Lapin läänin ja Oulun läänin pohjoisosat saksalaisten sotilashallintoalueeksi. Pian saksalaiset liittoutuivat Suomen kanssa ja aloittivat sodan Neuvostoliittoa vastaan. Vasta talvisodasta toipuva Suomi oli siis jälleen sodassa mutta samalla heräsivät toiveet mahdollisuudesta saada talvisodassa menetetty Karjala takaisin. Suomen itärajan rintamalinjojen taakse kuntien ja seurakuntien tiloihin sekä liikehuoneistoihin majoitettiin saksalaisjoukkoja sekä niiden esikuntia, toimistoja, varikoita ja huoltokeskuksia.⁴ Neuvostoliitossa suomalaiset nähtiinkin saksalaisiin rinnastettavina fasistivihollisina, joita neuvostopartisaanijoukot koulutettiin tuhoamaan.

² Tuhoisimmat ja eniten siviiliuhreja vaatineet neuvostopartisaanien hyökkäykset tapahtuivat Itä-Lapissa ja Kainuussa mutta partisaanit tekivät tuhoja myös Pohjois-Karjalassa (ks. esim. Oksanen & Martikainen 1998, 125).

³ Tietokanta, Arkistojen portti: Partisaanien siviiliuhrit 1941–1944.

⁴ Virrankoski 2001, 896–900; Lähtenmäki 2006, 82; Junila 2003, 106–108.

Neuvostopartisaanit eivät kuuluneet Neuvostoliiton puna-armeijaan, vaan olivat vapaaehtoisista koostuvia erityiskoulutuksen saaneita puolisotilaallisia sissijoukkoja. Suomeen hyökänneissä joukoissa oli sekä miehiä että naisia, joista osa puhui suomea. Suomenkielisten arvellaan olleen 1930-luvulla Neuvostoliittoon loikanneita suomalaisia sekä karjalaisia.⁵ Partisaanijoukkojen tehtävänä oli tehdä väijytyksiä ja hyökkäyksiä vihollisen puolella, aiheuttaa pelkoa ja sekasortoa sekä ottaa vankeja.⁶ Toiminnan alkuperäisenä tarkoituksena on todennäköisesti ollut iskeä suomalaisten ja saksalaisten sotilaskohteisiin, tuhota maantie- ja rautatieyhteyksiä sekä viesti- ja komentopaikkoja. Sodan edetessä terrori kohdistui kuitenkin yhä painokkaammin helpompiin, vartioimattomiin siviilikohteisiin.⁷ Satuttamalla suomalaisille arvokkainta, lapsia, naisia ja odottavia äitejä, pyrkivät partisaanit Maria Lähteenmäen (1999) arvion mukaan horjuttamaan yhteisön turvallisuudentunnetta ja uskoa kykyihinsä puolustaa jäseniään. Näin naisista ja lapsista tuli sodan ideologian ja miehisen maailman koston ja vallankäytön välineitä, joihin kohdistetulla väkivallalla pyrittiin rapauttamaan suomalaisten sotilaiden taistelutahtoa rintamalla.⁸

Jo 1941 tehtiin Suomen rajaseuduilla havaintoja neuvostopartisaaneista ja laskuvarjoilla pudotetuista desanteista⁹. Hyökkäykset lisääntyivät merkittävästi kesinä 1943 ja 1944 mutta sotasensuurin vuoksi niistä ei julkaistu tarkkoja tietoja lehdissä, etteivät ne lietsoisi kauhua ja paniikkia ja entisestään masentaisi sodan varjossa elävää väestöä. Huhut, tiedonpuute sekä epävarmuus lisäsivät pelkoja, eivätkä rajaseudun asukkaat voineet arvioida, kuinka vakavasta uhkasta heidän kohdallaan oli kyse.¹⁰ Jatkosodan alussa lähellä Suomen rajaa asunutta väestöä siirrettiin asuinkuntiansa länsiosiin, kauemmaksi rajasta, mutta vasta jatkosodan lopulla, heinä-elokuun vaihteessa 1944, toteutettiin suurempi evakuointi partisaanitoiminnan vuoksi. Tuolloin 12 000 Lapin läänin pohjoisimpien ja itäisimpien kuntien asukasta siirrettiin länsirajalle.¹¹

Tutkimusaineiston kertojat ja kertomukset

Muutamit Lapissa ja Kainuussa ilmestyvät sanomalehdet¹² julkaisivat alkuvuodesta 2017 laatimani ilmoituksen, jossa kerroin kerääväni tutkimustani varten kertomuksia neuvostopartisaanien hyökkäyksistä Suomen rajaseuduille. Ilmoituksessa kerroin käsillä olevasta tutkimuksestani ja pyysin ihmisiä joko kirjoittamaan aiheesta tai ottamaan yhteyttä haastattelua varten. Ilmoituksessa esitin: ”*Neuvostopartisaanit iskivät rajaseudun*

⁵ Erkkilä 1998, 28–31; Lähteenmäki 1999, 132.

⁶ Useilla mailla oli toisen maailmansodan aikana vastaavanlaisia puolustusjoukkoja estämässä vihollisen tunkeutumista maahan ja häiritsemässä sen toimintaa, kuten Ranskassa vastarintaliikkeen sissiryhmä *Maquis* ja Italian partisaanit. (Grenkevich 1999, 5–6.)

⁷ Vuorenmaa 1995, 429.

⁸ Lähteenmäki 1999, 141–142; Oksanen & Martikainen 1998, 15–16.

⁹ Desanteiksi kutsuttiin vihollisen selustaan laskuvarjolla pudotettuja vakoilu- ja tuhotyöntekijöitä (Suomisanakirja; Martikainen 1998, 14–15.)

¹⁰ Kleemola 2010, 60; Lähteenmäki 1999, 132; Kulju & Tuomikoski 2015, 16; Hakko 1988, 73.

¹¹ Heinänen 1993, 346–347; Lähteenmäki 1999, 132. Syyskuussa 1944 aloitettiin Lapin läänin ja Oulun läänin itäosien väestön laajamittaisempi, noin 150 000 ihmisen evakuointi käsillä olevan Lapin sodan jaloista, kun samaan aikaan eteläisemmässä Suomessa jo kotiutettiin rintamamiehiä. (Tuominen 2015.)

¹² Lapin kansa 21.1.2017; Kainuun Sanomat 2.2.2017; Kuhmolainen 20.1.2017; Ylä-Kainuu 19.1.2017.

suomalaiskyliin ja -taloihin sota-aikana 1940-luvulla surmaten siviiliväestöä. Onko sinulla omakohtaisia kokemuksia iskuista? Oletko kuullut tapahtumista sukulaisiltasi, ystäviltäsi tai tutuiltaisi? Vieläkö tapahtumista kerrotaan? Haluaisitko sinä kertoa?” Myös Yle Radio Suomi Rovaniemi esitti lyhyen haastattelun tutkimuksestani tammikuun lopussa 2017. Pian näiden jälkeen sainkin viisi puhelinyhteydenottoa partisaani-iskujen kohteeksi tavalla tai toisella joutuneilta, joiden kanssa sovin haastatteluista. Lisäksi vastaanotin sähköpostitse kahdeksan kirjoitettua kertomusta. Osassa yhteydenotoista sain myös vinkkejä muista potentiaalisista kertojista, joihin otinkin yhteyttä ja sovin haastatteluista. Helmi-maaliskuun vaihteessa tein Kainuussa, Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla 10 haastattelua (kestoltaan 1–2 tuntia/haastattelu), jotka yhdessä kahdeksan sähköpostitse saamani kirjoitetun kertomuksen (1–3 sivua/teksti) kanssa muodostavat artikkelini tutkimusaineiston.¹³ Viittaan artikkelissani haastatteluaineistooni H-kirjaimella ja numerolla (esimerkiksi H1) ja kirjoitettuun kertomusaineistooni K-kirjaimella ja numerolla (esimerkiksi K2).¹⁴

Eläkeikäisissä haastateltavissa on mukana seitsemän miestä ja kolme naista, jotka olivat lapsia tai teini-ikäisiä partisaanihyökkäysten aikaan. Nuorin heistä on syntynyt vuonna 1944 ja vanhin 1931. Kirjoitettujen kertomusten lähettäjät ovat haastateltaviani nuorempia, ikänsä ilmoittaneista nuorin on syntynyt 1957 ja vanhin vuonna 1944. He ovat pääosin partisaani-iskuista hengissä selvinneiden lapsia tai läheisiä ystäviä. Kirjoittajat edustavatkin aineistossani toisen polven kertojia, joiden teksteistä on mahdollista tarkastella heidän näkemyksiään partisaanitapahtumien vaikutuksista vanhempiensa elämään ja myös itseensä. Kertojien anonyymiteetin suojatakseni en käytä tutkimuksessani heidän nimiään.

Elämäkerrallisessa kontekstissa toteuttamissani teemahaastatteluissa tutkittavani kertoivat neuvostopartisaaneihin liittyvistä muistoistaan, kokemuksistaan ja käsityksistään omaehtoisesti ja useimmat mainitsivat kokevansa tärkeänä, että kertomukset tallennetaan arkistoon myös jälkipolville. Osa kertoi kokemuksistaan ensimmäistä kertaa perheensä ulkopuoliselle henkilölle mutta toiset olivat olleet aiemminkin haastateltavina samasta aiheesta sanoma- ja aikakauslehtiin ja tietokirjoihin. Pelontäyteiset ja traumaattiset kokemukset olivat heille raskaita muistella ja paikoin vaikeita kertoa, mutta silti useimmat kokivat itselleen hyväksi, että niistä sai kertoa aina uudelleen; kertominen toi henkistä helpotusta ja kertomus tuli jaetuksi. Mutta paikallista yhteisöä kipeästi koskettaneista tapahtumista kertominen ei välttämättä ole aina pelkästään, tai ehkä lainkaan, kertojan keino huojentaa omaa oloa vaan se voidaan myös kokea yhteisöllisesti tärkeänä muistoja ylläpitävänä velvollisuutena. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi pohtineensa usein, pelastuiko hän partisaani-iskusta kertoakseen tapahtumista: *”Tätä vartenko minut pelastettiin, että minä näistä kerron? Minä oon kertonu paljon näistä, ja nämä on tosiasioita, minä en missään liioittele.* (H3)¹⁵

¹³ Haastattelut ja kirjoitetut kertomukset tallennetaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon tutkimukseni päätyttyä, mistä kerroin kaikille tutkimukseeni osallistuville. Haastateltavat allekirjoittivat kirjallisen luvan haastattelunsa arkistointiin tutkimuskäyttöä varten.

¹⁴ Aineistoluetteloon (artikkelin lopussa) olen merkinnyt kertojien syntymävuodet.

¹⁵ Tein kaikki haastattelut haastateltavieni kotona ja äänitin ne. Kolmesta haastattelusta minulla on myös videotallenteet, jotka sain näissä haastatteluissa mukana olleelta toimittajalta. Toimittaja keräsi aineistoa aihetta sivuavaa omaa dokumenttiohjelmaansa varten.

Analyysissäni etsin kertomuksista niissä esiintyviä yhtäläisyyksiä mutta myös poikkeamia. Tekstiesimerkeiksi olen poiminut lainauksia kertomuksista, jotka ilmentävät selkeästi kulloinkin käsiteltävänä olevaa aihepiiriä.

Pelottavat ja traumaattiset kokemukset

Pelot ovat keskeinen osa neuvostopartisaaneista kertovia muistoja. Pelolle on ominaista, että se herää silloin, kun emme ole riittävästi perillä niistä uhkista, joille olemme altistuneena. Väkivalta, erilaiset katastrofit ja sairaudet koetaan pelottavina mutta ihmiset myös pelkäävät eri asioita ja reagoivat pelkoihin yksilöllisesti. Osa peloista saattaa olla menneisyyden kokemuksiin pohjautuvia, sosiaalisesti ja kulttuurisesti siirtyviä pelkoja, jotka ohjaavat käyttäytymistä, vaikei välitöntä uhkaa olisikaan.¹⁶ Kuitenkin, pelolla on myös suojaava ominaisuus, sillä se valmistaa kohtaamaan ja tarvittaessa puolustautumaan uhkaavalta vaaralta. Pelon tunne myös auttaa välttämään henkisesti, fyysisesti tai sosiaalisesti pelottavia tilanteita.¹⁷ Kaikki pelottavat asiat eivät jää samalla tavoin muistiin ja järkytä mieltä. Hyvin voimakkaat, intensiiviset väkivallan ja kuoleman pelot voivat kuitenkin olla ylitsepääsemättömiä ja traumatisoivia.¹⁸

Traumassa ihminen altistuu äkilliselle tai toistuvalla psyykkisen ja fyysisen sietokyvyn ylittävälle kokemukselle. Psyykkiset suojausmekanismit läpäisevä tapahtuma – kuten väkivaltainen lapsuudenkokemus – tapahtuu usein niin yllättäen, ettei ihminen kykene reagoimaan siihen tehokkaasti. Kun tällaisessa tilanteessa jää ilman kokonaisvaltaista terapeutista kannattelua, suojaa ja tukea, ihminen traumatisoituu.¹⁹ Häpeän, syyllisyyden tai arvottomuuden tunteisiin piilotettu ja työstämätön trauma häiritsee tunteiden säätelyä ja vaikuttaa identiteettiin ja mielenmaailmaan. Ihminen, joka on vain hetkittäin tietoinen traumaattisesta kokemuksestaan, elää ikään kuin itsensä ulkopuolella ja altistuu nopeille mielialanvaihteluille. Yhtäkkiä mieleen tulevat ja pian katoavat traumaattiset muistot voivat aiheuttaa hajoamisen kokemuksia. Työstämätön traumaattinen kokemus pysyy piilotajunnassa kirkkaana ja voi tulla sieltä esiin ruumiillisina aistimuksina ja muistoina sekä toiminnallisina ilmaisuina, esimerkiksi väkivaltana.²⁰

Siviileille ja erityisesti psyykkisiltä puolustusmekanismeiltaan kehittymättömille lapsille sotatraumat ovat erityisen vaikeita, sillä heillä ei ole mahdollisuutta kontrolloida tilannettaan: heitä ei ole valmisteltu sodankäyntiin, eikä heillä ole aseita ja kykyä puolustautua, kuten sotilailla.²¹ Haastateltavistani useimmat olivat jatkosodan aikaan lapsia. He piiloutuivat tai pakenivat partisaanien konekiväärien tähtäimiä, pistimiä ja nyrkkejä henkensä edestä ja moni näki läheistensä kuolevan ja haavoittuvan silmiensä alla. Osa kertojista taas on lapsesta saakka

¹⁶ Bauman 2006, 2–3.

¹⁷ Turunen 2004, 127.

¹⁸ Greenwald 2012, 74; Reuther 2012, 264–268.

¹⁹ Erikson 1976, 153–154; Siltala 2016, 32.

²⁰ Siltala 2016, 32.

²¹ Vrt. Hunt 2010, 12.

kuullut tapahtumista, vaikkei itse ole niissä mukana ollutkaan tai on ollut tapahtumien aikaan vasta vauvaikäinen. Emotionaalisesti voimakkailla tapahtumilla ja kokemuksilla on taipumus jäädä muistiin pysyvästi.²² Pelottavat, kauhuntäyteiset lapsuuden kokemukset, niin omakohtaisesti koetut kuin muiden kautta eletyt, ovatkin jättäneet monelle elämänmittaiset muistot, joita ei saa mielestä, vaikka haluaisikin.

Tutkimukseni kertomukset ovat muistitietoon pohjautuvaa kokemushistoriaa. Suullisessa ja kirjallisessa muodossa esitetyt kertomukset neuvostopartisaani-iskuista pitävät sisällään kerrontahetkessä muisteltua menneisyyttä, sitä koskevaa tietoa ja tulkintoja. Muistot pohjautuvat omakohtaisiin tai yhteisöllisiin kokemuksiin ja kertovat siitä, mitä kertojat uskovat, käsittävät ja tulkitsevat partisaani-iskuissa ja sen jälkeen tapahtuneen. Kertomuksissa myös pohditaan ja perustellaan omaa ja muiden toimintaa.²³ Ihminen ei elä muistojensa kanssa eristyksissä ympäristöstään, vaan peilaa niitä toisilta ihmisiltä, tiedotusvälineistä ja muulta kuulemaansa ja lukemaansa tietoon ja käsityksiin, ja käy niiden kanssa dialogia. Näin henkilökohtaiset kokemukset ja muistot saavat jaettuina tulkintoja ja myös uusia merkityksiä.

Partisaanihyökkäyksistä on kulunut kauan ja useat kertojat ovatkin käsitelleet aihetta läheistensä kanssa keskustelemalla ja kertomalla tapahtumista ulkopuolisille haastattelijoille (toimittajille tai tutkijoille). Jotkut ovat käyneet myös terapiassa. Partisaanien uhreja 2000-luvun alkupuolella haastatellut psykiatri Ritva Tuomaala havaitsi, että traumasta selviäminen on ollut heille vaikeampaa kuin sotaveteraaneille, mihin on vaikuttanut pitkäaikainen muistoista vaikeneminen. Traumaattiset kokemukset ovat aiheuttaneet muun muassa vuosikausia jatkuneita painajaisia, pelkoja, ahdistavia mielikuvia, häpeää ja vihaa.²⁴

Hyökkäyksen uhka ja kuoleman kosketukset

Toisen maailmansodan aikaan suurin osa Suomen väestöstä asui maaseudulla, jossa elettiin pitkälti omavaraisesti ja pääasiallinen toimeentulo saatiin pienviljelyksestä, metsätöistä ja pohjoisessa myös porotaloudesta.²⁵ Pientilojen lapset ja nuoret osallistuivat vanhempiansa rinnalla työntekoon, kuten karjanhoitoon ja pelto- ja metsätöihin heti kun kynnelle kykenivät. Työnteon aloittamisikä perheessä määräytyi pääasiassa sen mukaan, mikä oli työvoiman tarve.²⁶ Jatkosodan aikana taistelukykyiset suomalaismiehet olivat rintamalla ja maatiloista ja lapsista huolehtivat naiset ja vanhukset. Neuvostopartisaanien hyökkäykset tapahtuivat kesäaikaan, jolloin talojen väki liikkui ja työskenteli paljon ulkona, mutta hyökkäyksiin varauduttiin myös talvella. Haastatteluaineistoni kertojat muistelevat, kuinka jo jatkosodan alkuaikoina rajaseudun kylien ympäristössä tehtiin havaintoja venäläisten joukkojen ja yksittäisten desanttien läsnäolosta jo ennen kuin varsinaiset hyökkäykset tapahtuivat. Metsissä ja lähisoilla nähtiin tuntemattomia miehiä, löydettiin leiri- ja piilopaikkoja, eväspusseja, tupakan natsoja ja ruuan tähteitä. Kylien ympäristössä ja luonnossa kulkiessa saatettiin

²² Kensinger & Schacter 2010, 602; Tepora 2015.

²³ Tieteen termipankki 2017; Fingerroos & Haanpää 2006.

²⁴ Tuomaala 2008, 231–233.

²⁵ Virrankoski 2001, 833–834.

²⁶ Tuomaala 2004, 87–88.

tunnistaa venäläisen tupakan (Mahorkan) hajut. Syrjemmässä olevissa riihissä, heinäladoissa ja autiokämpissä saatettiin havaita asumisen ja yöpymisen merkkejä. Hyökkäysten lähestyessä kotipihoille ja pelloille voitiin kuulla merkkivihellyksiä ja talojen koirat saattoivat ilmoittaa haukkumalla vieraista kulkijoista. Näiden merkkien perusteella taloissa varauduttiinkin äkillisiä pakenemisiä silmällä pitäen:

”Kun ne rupes liikkumaan sieltä nämä ihmiset [partisaanit], niin se koira haukku ja se haukku niin kauon ja kovemmasti, mitä likemmäs ne tuli, sitä lujemmin se haukku. Ja sitte ku ne lähti poijes ja menivät, niin se heitti koiraki haukkumasta. Eli aina tiettiin, koska ne on liikkeellä. (--) Talven aikana, kun oli isot hanget, lunta hirviän paljon, niin met kaivettiin aina (--) semmosia käytäviä aina, hangen sinne, ne oli valtavan suuria ja ne tuettiin aina sitten jollakin, että siellä pysty liikkumaan siellä alla. Ja siellä meillä oli patjoja. (--) Ja ikkunasta pääsee sitten, takaikkunasta [pakenemaan lumikäytävään].”(H6)

Varmaa tietoa partisaanien liikkeistä ja aikeista ei ollut, mutta uutiset naapurikyliin tehdyistä partisaanihyökkäyksistä levittivät epävarmuutta ja saivat aikaan pelon ilmapiirin. Myös metsissä liikkuvat Neuvostoliiton vakoojat, desantit, herättivät pelkoa, vaikkeivat he aiheuttaneetkaan suoranaista uhkaa kyläläisille. Lapsia muun muassa kehoitettiin nukkumaan kengät jalassa siltä varalta, että yöllä on lähdeävä neuvostoliittolaisia hyökkääjiä pakoona, kuten eräs haastateltavani muistelee:

”Se muka pelejättiin, että piti kengät jalassa nukkuaki, että lähethän tässä, pakhoon lähtö. Se oli semmonen, olin 10-vuotias sillon 1944 keväällä. Ja sitten niin tuli se kesä [jolloin partisaanit hyökkäsivät kertojan kylään], niin nähtiin melekein joka päivä jossaki kävi, nähtiin ja kuultiin niitä vakoojia.”(H10)

Kun ensimmäinen partisaanihyökkäys tapahtui Lapissa Savukosken Kuoskun kylässä kesällä 1941, määrättiin itärajan kylien suojaksi suomalaisosastoja, jotka kuitenkin olivat pieniä ja koostuivat lähinnä sodassa haavoittuneista ja kotiutetuista miehistä.²⁷ Pääasiassa kylien asukkaat jätettiin evakuoimatta vielä silloinkin, kun partisaani-iskut toden teolla alkoivat. Joissain paikoin taloihin kuitenkin jaettiin aseita itsepuolustusta varten, jos niissä sattui olemaan sellaista väkeä, joka osasi aseita käsitellä. Monissa kodeissa ei tällaisia henkilöitä kuitenkaan ollut, kuten eräs haastateltavanikin totesi: *”Siihen aikaan oli, missä [taloissa] oli vanhempiakin miehiä, nehän antovat kiväärin sinne, niin kuin turvaksi. Mutta meillä ei ollu mittään semmosta. Eikä naapurissakaan ollu, kun se isäntä oli rintamalla.” (H2)*

Kesäaikana maataloissa oli hoidettavana heinätyöt luonnonheinäniityillä, soilla ja metsissä käytiin marjastamassa ja kalaa pyydettiin säännöllisesti. Kotiin ei voinut linnoittautua

²⁷ Haastattelut; Lähteenmäki 1999, 132; Tikkanen 1999, 351–353.

odottamaan, vaikka neuvostopartisaanien hyökkäysuhka olikin ilmassa. Haastateltavani kertoivat, että lapsina he huomasivat vanhempiansa levottomuuden ja kuulivat, kuinka partisaaneista puhuttiin ja heitä myös varoiteltiin oudoista kulkijoista. Lapsi kuitenkin elää vanhempiansa ja muiden aikuisten turvaan luottaen, eikä samalla tavalla kannan jatkuvaa huolen taakkaa. Kotien lähellä saatettiin nähdä tuntemattomien miesten liikkuvan, mutta joissakin tapauksissa paikalliset ihmiset saattoivat luulla, että kyseessä olivat partisaanijoukkojen perään lähetetyt suomalaisjoukot. Tällaisissa tilanteissa ei osattu toden teolla varautua partisaani-iskuun, vaikka muualla tapahtuneista iskuista oltiin jo kuultu:

”Sitten meille tuli minun täti ja kaksi serkkua käsikivillä jauhamaan jyviä. Ja ne toi tullessaan sanan, että sieltä tulloo, tulloo suomalaisia joukkoja haravoimaan sitä partisaanijoukkoa. Ja mehän nähtiin (- -), nähtiin kotoa, että siellä liikkuu, vaan me ei tietty, me luultiin, että ne on suomalaisia. Me ei tietty. Vaan pelekohan se oli, kun me oltiin kuultu jo siitä tapauksesta”.
(H3)

Traumaattisia muistoja voi olla raskasta muistella ja vaikea pukea sanoiksi niin, että kerronta pystyisi ilmaisemaan tunteen merkittävyuden ja traagisuuden sen kaikessa laajuudessaan. Kertomuksesta saattaakin muodostua paikoin sekava ja keskeneräinen. Onkin tavallista, että tuskalliset muistot ja traumat voivat aiheuttaa myös muistin pirstaloitumista, minkä vuoksi tapahtumia voi olla mahdotonta muistaa ja muodostaa niistä eheää kertomusta.²⁸ Partisaaniskujen tapahtumien muistelun emotionaalisesti kuohuttavimmat tapahtumat ja syvimmat pelon tunteet kohdistuvat partisaanien hyökkäyksiin ja surmatöihin. Useat haastattelemani kertojat ovat nähneet, kuinka heidän läheisensä – äidit, isät, sisarukset, sukulaiset ja naapurit – surmattiin heidän silmiensä alla, joko ampumalla tai pistimillä lävistämällä. Kaikki tapahtui yleensä yllättäen ja nopeasti, eikä lasten silmiä voitu, eikä ehditty sulkea kauheilta tapahtumilta. Kuoleman pelko ja sen läheisyys tulivat kuitenkin lapsen ymmärryksellekin nopeasti selviksi partisaanien tunkeutuessa kodin piiriin, kuten partisaanihyökkäyksestä täpärästi selvinnyt haastateltavani tuo esille muistellessaan pelon ja kauhun täyteisiä kesäyön tapahtumia hänen ollessaan 11-vuotias. Hän tähdentää kertomuksessaan hyökkääjien ylivoimaa, raskasta aseistusta ja kuolemalla uhkailua, jotka eivät jättäneet arvailujen varaa partisaanien aikomuksista:

”Sitten kun saunaan tuli suikkalakkisia miehiä, 17 miestä, jokaisella oli konepistooli. Jokaisella oli konepistooli. Ja ne oli hiljasia miehiä. Ensimmäisenä kun tuli mies, niin se oli suomalainen loikkari. (- -) Se ei pystynyt ampumaan se suomalainen mies, vaikka sille oli annettu se tehtävä. Se näytti meille, että teijät ammutaan. Ja kyllähän me kaikki nähtiin, että tämä on viimeinen päivä meille kaikille.” (H3)

²⁸ Laitinen & Uusitalo 2008, 112–113.

Muistellessaan partisaanien hyökkäyksiä nyt aikuisina, kertojat samalla pohtivat, miksi juuri he säästyivät hengissä. Kertomuksissa toistuu, kuinka he lapsina hyökkäyksen kohteeksi joutuessaan ovat olleet hämillään mutta tajunneet varsin nopeasti tilanteen vakavuuden. Isommat lapset ovatkin pyrkineet hyökkääjiltä salaa suojaamaan pienempiä sisarusiaan. Eräs toinen haastattemistani kertojista oli 8-vuotias herätessään kesäyönä neuvostopartisaanien aseiden paukkeeseen. Hetket muistuvat haastatteluissa hänen mieleensä lyhyinä, nopeasti etenevinä episodeina:

"(- -) ovi jäi auki, se oli ulospäin aukiava ovi niin siihen heti yks konepistoolimies hyökkäsi siihen ovelle ja kynnyksen ulukopuolella näin seiso ja siinä konepistoolilla ampu. - - Minäki välittömästi heräsin ja minä en onneksi lähtennä ylös nousemaan. Se tuntu, että minnuu olis joku painanna, painanna siihen, että "älä nouse nyt". Siskotyttö kansa rupesi jo hättäälemmään siinä, se oli 7-vuotias, minä siskotytlleikki peittoa nakkasin, työnsin vain korville, jotta tuota "nyt ollaan hilijaa"." (H2)

Laukaukset surmasivat kertojan isän ja lähellä aitassa nukkumassa olleen äidin ja osan sisaruksista. Muistojen kerronnasta voi kuulla lapsen avuttomuuden tunteet äkillisessä tilanteessa, jossa vanhemmat ja sisarukset yhtäkkiä kuolevat hänen edessään:

" (- -) äitinhän ne ampu siihen ja velipojan. Äiti kuatu vähän niin ku vinottain. Minä ensi ku heräsin (- -), kun ensimmäiset laukaukset niin todennäkösesti menivät siihen äitiin ja velipoikaan. Nii minä heräsin siihen, äiti oli jo kaatunu siinä, mutta tuota, sillä oli valakone, vaalea yöpuku piällä, niin se veriläiskä tuossa oli [näyttää rintaansa] minä sen huomasin ja tuota, ei kyllä liikkunna eikä virkkanna mittää ennää. Velipoika kävi sen verran, että veri korrasi suussa oikein ja kerran nosti päätään ja kahto sinne minnuun päin. Niin minä kysyin siinä, että "minnekä myö lähetää?", silloin retkahti pää [kertoja alkaa itkeä]. Sitte minä huomasin, kun äitillä se veriläiskä rupesi isonemmaa ja isonemmaa, ja se oli kokonaan rinta veressä. Sitte minä niin ku hoksasin, että..." [äiti oli kuollut]. (H2)

Vaikka kuvatut tilanteet ovat hirvittäviä, haastateltavat eivät tuo kerronnassaan juurikaan esille, miltä heistä tuntui tuossa tilanteessa, jotta tunteet eivät ottaisi valtaa ja kertominen olisi ylipäänsä mahdollista. Kun kertomus etenee kohtaan, jossa muistelija joutuu kohtaamaan läheisensä kuolleen, itku kuitenkin katkaisee kerronnan ja kertomisen jatkaminen on tunnekuohun vuoksi vaikeaa. Kerrottujen tapahtumien traumaattisuus ei jää kuulijalle epäselväksi.

Lapset saattoivat kohdata partisaaneja kotiensa lähiympäristössä myös aivan yllättäen, kesken leikkiensä. Isommat lapset osasivat erottaa neuvostopartisaanit omista ja saksalaisista sotilaista jo vaatetuksen perusteella ja heille oli opetettu, että ampumista paetessa kuuluu juosta

mutkitellen, kuten eräs haastateltavani kertoi muistellessaan tapausta, jolloin hän oli 11-vuotias:

”Siinä oli se sotilasparakki. Siitä oli semmonen 150 metriä suunnilleen, missä me olimme sillä kertaa. Me olimme sen toisen minun ikusen pojan kanssa, se sano, hoksi siinä että ”no nyt, tuossa on ryssä!” Sillä oli konepistooli puun kylvässä, ja meitähän se sillä tähtäs. Ja siinä katottiin vähän aikaa konepistoolin suuaukkoa. No, eihän siinä sitte kauan ruvettu kattamaan, kaks muuta poikaa oli vähän siellä toisessa kohti, niin mehän lähimmä siitä tietysti karkuun. Meitähän oli jo silloin neuvottu, että se pitää laukkoa sillä lailla mutkiin (- -). No me lähettiin siitä juoksemaan sitä parakkia kohti. (- -) Mutta ei se ampunu, ei se ampunu.” (H9)

Konepistoolilla surmatuksi tulemisen uhka oli haastateltavalleni lapsena niin pelottava kokemus, että hän kertoi yhä toisinaan näkevänsä painajaisia, joihin ilmestyy asetta pitelevän partisaanin kasvot ja hän itse pakenee henkensä edestä.

Lapset saattoivat myös nähdä suomalaisten ampuvan neuvostopartisaaneja ja käydä katsomassa verisiä ruumiita. Lapset olivat myös usein todistamassa tilanteita, joissa iskuissa kuolleiden sukulaisten ja kyläläisten ruumiita koottiin yhteen ja nosteltiin kuljetusta varten autojen lavoilta. Väkivalloin ruhjeltuja ruumiita lapsena nähneet pohtivatkin juuri niiden muistojen palautuvan yhä mieleen, vaikka niistä haluaisi päästä eroon.

Puhumisen välttely ja ylisukupolviset muistot

Heti sotaa seuraavina vuosina ei oltu valmiita muistelemaan julkisesti kaikkia sodan koettelemuksia, tapahtumat olivat vielä liian lähellä ja ne haluttiin mieluummin siirtää pois mielestä ja keskittyä tulevaisuuden rakentamiseen. Sodan päätyttyä Neuvostoliitto harjoitti eurooppalaisittain poikkeuksellista laitonta pintavakoilua Suomessa aina 1960-luvun loppuun saakka. Jatkosodassa tapahtuneesta Suomen yllätyshyökkäyksestä viisastuneena Neuvostoliitto halusi olla tietoinen siitä, mitä Suomessa ja sen rajaseuduilla tapahtui, minkä vuoksi se vakoili itärajan läheisyydessä asuvia, työskenteleviä ja liikkuvia suomalaisia. Toimintaan värvättiin viina-, tupakka- ja kaviaaripalkalla ja maiden välisen ystävyyden hengessä väkeä Suomen rajaseuduilta. Heidän tehtävänään oli raportoida neuvostotiedustelulle esimerkiksi mahdollisista suojeluskuntajärjestelyistä, linnoittautumisista ja asukkaiden puoluetuustoista.²⁹ Rajaseutujen ihmiset olivat tietoisia, että heidän toimintaansa, mahdollista neuvostovastaisuuttaan ja poliittista suuntautumistaan seurattiin, mikä varmasti osaltaan vaikutti myös siihen, ettei sodanaikaisista neuvostopartisaanien hyökkäyksistä uskallettu kodin ulkopuolella juuri puhua. Poliittinen ilmapiiri vaiensi monen sota-ajan muistelut, mikä tuli haastatteluissanikin esille. Puheet suljettiin perheiden sisälle ja kokoontumisiin, joissa oli mukana tuttuja, luotettavia ihmisiä:

²⁹ Pohjonen 2014, 63–65.

”Mummihan oli semmonen kova puhumaan, kyllä niistä puhuttiin. Mutta tuota, eihän ne ollu semmosia julkisia. Mutta ihan tuttavien kesken tietenki puhuttiin. (- -) Kyllä julkisesti ois pitänyt ruveta puhumaan aikasemmin, mutta tuota, ei kai niistä saanu puhua, ku eikö se ollu vähän, ryssän vallan alasena oltiin. Nii, siinähan meni aikaa, ennenkö nämä tuli julkiseksi.”(H8)

Hävityn sodan jälkeinen poliittinen ilmapiiri vaati varovaisuutta Neuvostoliiton suuntaan, eikä sodan muistelua julkisesti katsottu suopeasti. Vaitonaisuuteen vaikutti se, että näkemykset partisaanien toiminnasta erosivat merkittävästi: Suomessa neuvostopartisaanien teot nähtiin siviileihin kohdistuvina rikoksina mutta Neuvostoliitossa partisaaneja juhlittiin arvostettuina sotasankareina. Myös suomalaisten ja saksalaisten epäonnistuminen rajaseudun suomalaissiviilien suojelemisessa vaikutti osaltaan siihen, ettei tapahtumia juuri puitu julkisuudessa. Partisaanitapahtumien jälkipuintia tarkastellut Maria Lähteenmäki toteaa, ettei partisaanien teoista kuitenkaan vaiettu kokonaan, vaan niistä kirjoitettiin pian sodan päätyttyä muun muassa rajaseutujen paikallislehdissä, *Kansa taisteli – miehet kertovat* -lehdessä, suomennetuissa venäläiskirjoituksissa sekä kaunokirjallisissa sotaromaaneissa.³⁰ Hieman myöhemmin 1960–1970-lukujen taitteessa aiheesta ilmestyi myös muutamia tietokirjoja³¹ mutta tarkemmat selvitykset käynnistyivät vasta muistelukulttuurin vapauduttua 1980–1990-luvuilla ja Neuvostoliiton hajottua. Silloin partisaani-iskujen tapahtumia alettiin dokumentoida laajemmin, perustettiin Jatkosodan Siviiliveteraanit ry (rekisteröity 1999) ja julkaistiin aiheeseen liittyviä sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleita ja tietokirjoja.³²

Silloin kun ihminen ei kykene jakamaan kipeitä kokemuksiaan kollektiivisesti ne ikään kuin eristyvät ympäristöstään ja jäävät kokijansa taakaksi. Joskus yhteisön muut jäsenet voivat kokea mielenrauhansa järkkyvän toisten järkyttävistä ja vaikeista muistoista ja suhtautua niihin siksi torjuvasti ja korvansa sulkien, mikä vaikeuttaa traumasta selviämistä.³³ Lapset, jotka menettivät partisaani-iskuissa vanhempansa tai toisen heistä, joutuivat usein ottamaan hyvin varhain vastuuta jäljelle jääneestä perheestä. Järkytyksen ja läheisten menetyksen lisäksi he olivat pakotettuja raskaisiin maatilain töihin. Partisaani-iskujen jälkeisten tapahtumien vaikeudesta viestii haastateltavieni vaikeus kertoa ääneen järkyttävistä tapahtumista vielä yli 70 vuotta tapahtumien jälkeen. Muistot voivat olla niin kipeitä, että niiden mieleen palauttaminen voi saada aikaan fyysisiä reaktioita, esimerkiksi äänen katoamisen, kuten että eräs haastateltavani totesi itkien kysytyäni, miten elämä jatkui partisaani-iskun jälkeen:

”Saankohan minä ääntäkään... Se on selevä, äiti on vanhin ja minä 10-vuotias, ja isän saappaissa. Ja nuo minusta nuoremmat vielä. Niin kyllä siinä mietitytti lujasti. (- -) Minähän olin isän asemassa. - - No, sen tietää, että ei joutanu koulua käymään. Tätä ihimettelee kyllä moni muu, mutta se oli totuus.” (H1)

³⁰ Lähteenmäki 2017.

³¹ Aapa 1968; Seppälä 1971; Tikkanen 1971.

³² Ks. Heiskanen 2011; Erkkilä 1998; 2011; Martikainen 1998; 2004; Oksanen & Martikainen 1998; Tikkanen 1997; 1998, 277–363; Tikkanen 1999, 351–362.

³³ Kivimäki 2008, 173–174.

Osa haastateltavista kertoi myös menetyksenä, etteivät he perheen elannonhankintaan osallistumisensa ja taloudellisen niukkuuden vuoksi saaneet mahdollisuutta pidempään koulunkäyntiin. Moni kertoja, kuten yllä olevassa esimerkissäkin, halusi painottaa kertomiensa tapahtumien ja kokemustensa todenperäisyyttä, mikä antaa olettaa, ettei heidän kokemuksiaan ole aina otettu todesta tai niiden vakavuutta ei ole ymmärretty. Vähättelevä suhtautuminen on varmasti osaltaan lisännyt traumaattisesta kokemuksesta selviämistä.

Neuvostopartisaanien hyökkäyksistä puhumisen pitkä vaikenemisen aikakausi pitkittikin niiden kohteiksi joutuneiden toipumista. Osa iskujen kohteeksi joutuneista on vaiennut tapahtumista vuosikymmeniksi jopa perhepiirissään, mikä tulee esille tutkimusaineistoni nuoremman polven kirjoittamissa teksteissä. Äitinsä pitkäaikaisesta vaikenemisesta kirjoittanut tytär kirjoittaa, kuinka hänen äitinsä kertoi partisaani-iskuista ja kokemuksistaan ensimmäisen kerran vasta 40 vuotta tapahtumien jälkeen häntä haastatelleelle miehelle:

”Mielestäni hän muuttui elämäänsä myönteisemmin suhtautuvaksi silloin, kun sai ensimmäisiä kertoja puhua tapahtuneesta partisaaniuhreja haastatelleen miehen kanssa. (- -) Tuosta haastattelusta äitini kertoi silloin meille kolmelle tyttärelleen, ja samalla me kuulumme tragediasta ensimmäisen kerran. Vasta silloin käsitin lapsuudessa ja nuoruudessa kokemani äidin, välillä itsetuhoisen, käytöksen. Hän jäi meille silloin etäiseksi, mikä piirre näkyy osin vielä tänä päivänä suhteessa toisiimme. Äidille tapahtuma oli ilman muuta traumaattinen, mikä heijastui jälkielämään.” (K5)

Vanhemmat eivät ole aina halunneet puhua traumaattisista kokemuksistaan perheessä, sillä omia lapsia on ehkä haluttu suojella raaimpien tapahtumien kuulemiselta. Lapsille puolestaan on voinut olla vaikeaa kysyä vanhempiensa raskaista muistoista varsinkaan, jos heillä ei ole ollut niistä aavistustakaan.³⁴ Lapset eivät olekaan aina ymmärtäneet vanhempansa masentuneisuuden ja itsetuhoisuuden johtuneen traumatisoitumisesta. Vasta aikuisina kuultuaan, mitä heidän vanhempansa on joutunut lapsena kohtaamaan, he ovat kyenneet paremmin ymmärtämään heitä. Eräs nainen kirjoittaa isästään, joka joutui 15-vuotiaana saman ikäisen toisen pojan kanssa noutamaan partisaanien surmaamat sukulaistytöt surmapaikalta pelon vallassa. Isän kehonkieli on paljastanut tyttärelle, että kokemus on ollut isälle syvästi järkyttävä, vaikkei yksityiskohtia ole hänelle lapsena paljastettukaan:

”Isäni ei koskaan kertonut tästä ruumiiden hakumatkasta mitään yksityiskohtia. Mutta voin kuvitella, millainen järkytys hänelle on ollut nähdä serkkunsa raiskattuina ja tapettuina. (- -) Aina kun isä puhui tästä, hänen ilmeensä muuttui melkein irvistykseksi ja ääni madaltui ja kuulosti karhealta. Hän ei koskaan unohtanut tätä reissua.” (K7)

³⁴ Vrt. Siim 2016, 79.

Rintamalta palanneet miehet saattoivat viettää aikaa toistensa kanssa ja purkaa vaikeita kokemuksiaan vaikka juopotellen, mutta kotirintamalla traumatisoituneet naiset ja lapset olivat kiinni kotitöissä ja jäivät vaille omia yhteisöjä, joissa käsitellä sotaan liittyviä pelkojaan ja traumaattisia kokemuksiaan.³⁵ Sodan aiheuttamia mielen järkkymisiä ja niiden hoitoa tunnettiin huonosti, eikä hoitoa edes osattu tarjota. Hoidon puutteeseen ovat varmasti vaikuttaneet aikakaudella vallinneet asenteet mielen häiriöihin ja sairauksiin. Ville Kivimäen tutkimusten mukaan sotapsykiatriassa ei tuolloin vielä tunnistettu sotaolosuhteissa syntyneitä psyykkisiä häiriöitä ja näin ollen sodan koitoksissa traumatisoituneiden oireet eivät olleet helposti tunnistettavissa ja nimettävissä. Sodassa ”tärähtäneiden” mielen häiriöitä selitettiin rakenteellisilla ja perinnöllisillä syillä, joita olivat fyysiset vammat (pään ruhjeet) ja sielunrakenteelliset viat (luonnevikaisuus, vähä-älyisyys, heikkohermoisuus, epäterveet asenteet). Mielen häiriöihin liitettiin pitkään moraalinen aspekti, jonka mukaan ajateltiin, että hitaasti toipuva potilas käytti oireitaan tietoisesti tai tiedostamattaan jonkin päämäärän saavuttamiseksi ja perimmäinen syy oireisiin oli potilaassa itsessään, hänen rakenteellisessa tai sielullisessa heikkoudessaan. Psyykkisiä häiriöitä hävettiin, minkä vuoksi myöskään sodassa mieleltään murtuneet eivät saaneet osakseen ymmärrystä eivätkä sotasankarin kunniaa.³⁶

Voi hyvin ymmärtää, etteivät partisaanihyökkäyksissäkään mieleltään järkkyneet ehkä halunneet leimautumisen pelon vuoksi puhua avoimesti henkisistä ongelmistaan. Traumatisoituneet lapset eivät ole varmasti aina edes osanneet kertoa ahdistuksistaan ja peloistaan, eivätkä vanhempansa menettäneiden lasten huoltajiksi määrättyt aikuiset ole välttämättä ymmärtäneet huollettaviensa traumatisoituneen. Iskuista hengissä selvinneet haastateltavani kertoivat, että lapsuuden kipeät muistot eivät jättäneet rauhaan vaan kulkeutuivat uniin varsinkin heti iskujen jälkeen. Osa kertoi painajaisunien tavallisuudesta yhä tänä päivänä. Unissa juostaan pakoon ja piilotellaan partisaaneja, ja pelko tuntuu koko kehossa vielä herätessäkin.

Tutkimusaineistoni haastateltavissa on kaksi kertojaa, joista toinen oli sylivauva ja toinen äitinsä kohdussa partisaani-iskujen tapahtuma-aikaan. He olivat jo aivan lapsina kuulleet kertomuksia järkyttävistä partisaani-iskuista, jotka kauheudessaan jäivät lapsen mieleen. Toinen näistä haastateltavista kertoo olleensa alle vuoden ikäinen vauva silloin kun hänen kotikylänsä joutui partisaanien hyökkäyksen kohteeksi. Myöhemmin lapset olivat kuulolla, kun aikuiset puhuivat näistä tapahtumista. Hän ihmettelee yhä, miten kirkkaina nuo kotona kuullut tarinat ovatkaan säilyneet hänen mielessään:

”Minen tiää, miten ne jäi sitten lapseen niin. Elehtikö ne [kertojat] sitten niin vai oliko ne [tarinat] sitte semmosia, että ne jäi. Se on minusta niin ihmeellistä, kun minulla ei oikein hyvä muisti ole, niin miten nämät tarttu nämä asiat niin päähän. Oliko se sitten, puhuttiinko ne sillä äänenpainolla taikka semmosessa liikustilassa, että se lapsikin niin ku jotenki suhtautui eri tavalla niihin.” (H5)

³⁵ Näre 2008, 344.

³⁶ Kivimäki 2013, 265–275, 403.

Toinen, edellisen kertojan kanssa suunnilleen samanikäinen haastateltavani muistelee myös, kuinka kotona puhuttiin partisaani-iskuista silloin, kun yhteen kokoontui saman kylän väkeä. Ensimmäisten partisaanihavaintojen aikaan kertojan äiti oli raskaana odottaen häntä. Myöhemmin lapsena ja nuorena hän kuuli perhepiirissä ja kotona partisaanitarinoita. Tarinat jäivät lapsen mieleen pelottavina mielikuvina. Vielä vuosikymmenten jälkeen aikuisena hänelle tuli venäläisen tupakan tuoksun tuntiessaan tai venäjän kieltä kuullessaan selittämättömiä pelkotiloja ja fyysisiä pahan olon tuntemuksia, tai ”kehon muistoja”, niin kuin hän itse asiaa tulkitsee:

”Kyllä niistä puhuttiin sitten, kun tuota tuli tällöisiä kavereita, joilla oli samanlaisia kokemuksia ja muuta. Mutta minä ite oon kuvitellu sen sillä lailla, että minulla ei ole tällöistä, miksi muistiksi sitä sanottas, että mulla on vaan se ruumiin muisti, taikka kehon muisti on vaan siitä, silloin kun on liikkunu näitä partisaaneja. Että minä oon niinku oikeestaan äidiltä sen saanu, että joskus tuntuu niin, että olis helpompi, jos muistas ihan todellisuudessa niitä. Eikä vaan niin kun tämän kehonkielen kautta tulis ne muistot.”(H4)

Erään tekstinsä lähettäneen kirjoittajan äiti oli ollut nuori tyttö partisaanien hyökätessä. Tyttö oli onnistunut piiloutumaan heinäpellon ojaan partisaanien ampuessa muutaman kymmenen metrin päässä muita kyläläisiä. Tapahtumat olivat jättäneet kirjoittajan äitiin elinikäiset arvet ja hänen ja muiden eloonjääneiden kertomusten herättämät pelot siirtyivät myös seuraaville, sodan jälkeen syntyneille sukupolville:

”Kertomukset, joita pelastuneet kertoivat, aiheuttivat meihin lapsiin pelkotiloja, me pelkäsimme ihan tosissaan, että koska ryssä taas hyökkää ja kyllä aikuisetkin olivat varuillaan, eikä vielä 60-luvullakaan kukaan lähtenyt ilman asetta metsään ja meitä kakaroita vannotettiin kertomaan oudoista hiippareista. Katkeruutta aiheutti myöskin se, että virallinen taho vaikenii tapahtuneesta tyystin ja venäläiset vääristelevät tapahtunutta vieläkin.”(K1.)

Yllä olevista tekstilainauksista voi nähdä, että järkyttävien kokemusten ääneen kertomisen merkitys ei suinkaan ole aina sama niiden kertojille ja kaikille kuulijoille. Lapset ovat tässäkin yhteydessä erityinen ryhmä, joka ei välttämättä kykene käsittämään ja käsittelemään kuulemiaan pelottavia kertomuksia. Niiden ääneen kertominen ja jakaminen saattavat kuitenkin tuoda kevennyttä kertojansa henkiseen taakkaan. Kun mieltä järkyttävää kertomusta ei kykene ymmärtämään vaan se aiheuttaa ylitsepääsemättömiä ja käsittelemättömiä pelkoja, saattavat pelot jatkaa elämäänsä vaikuttaen vielä seuraaviinkin sukupolviin.

Johtopäätökset

Tarkasteltaessa neuvostopartisaanien siviiliväkeen kohdistamaan toimintaan liittyviä kertomuksia pelon ja trauman käsitteiden valossa, piiryy niistä esiin traagisia, vuosikymmenien ajaksi käsittelemättömiksi jääneitä lapsuusmuistoja. Suurimmalle osalle haastattelemistani kertojista kuolemanpelon värittämät kokemukset ovat olleet sekä pelottavia että järkyttävyydessään myös traumaattisia. Olen tuonut artikkelissani esille, kuinka rajaseudun partisaani-iskuihin liittyvät pelot ja henkilökohtaiset muistot elävät vielä tänä päivänä, vaikka tapahtumista on kulunut yli 70 vuotta. Kertojat ovat oppineet tulemaan toimeen vaikeiden muistojensa kanssa, eivätkä ne enää vaikeuta heidän jokapäiväistä elämäänsä. Muistojen pysyvyys kuitenkin kertoo traumaattisille kokemuksille ominaisesta luonteesta; niiden unohtamisen vaikeudesta, jopa mahdottomuudesta. Kertomuksissa pelot kiteytyvät neuvostopartisaanien iskuja edeltävään pelon ilmapiiriin, kuolemanpelon ja väkivallan siivittämiin hyökkäyksiin, sekä puhumisen pelkoon ja ylisukupolvisiin vaikeisiin muistoihin. Kokemuksistaan ja muistoistaan kirjoittaneen nuoremman sukupolven teksteissä neuvostopartisaanien toiminta Suomessa näyttäytyy etupäässä heidän vanhempiansa ja muiden kyläläisten välittämänä pelkoina ja niiden synnyttämänä negatiivisina asenteina itärajaa ja neuvostoliittolaisia, myöhemmin venäläisiä kohtaan.

Monen haastattelemani kertojan lapsuus loppui omaan kotipiiriin ja läheisiin ihmisiin kohdistuviin väkivaltaisiin partisaani-iskuihin ja moni lapsi jäi niiden myötä orvoksi ja vaille aikuisen ihmisen pyyteetöntä huolenpitoa, lämpöä ja turvaa. Tarkastelemistani haastattelu- ja kirjoitusaineistoista käy ilmi, etteivät lapsena aseellisten hyökkäysten kohteeksi joutuneet eivätkä niistä myöhemmin kuulleet lapset ole olleet henkisesti kypsiä käsittelemään voimakkaita väkivallan ja kuoleman kokemuksia ja kertomuksia. Traumaattisten muistojen käsittely on voinut jäädä kokonaan tekemättä tai se on päässyt alkuun vasta aikuisena vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen. Vaikeiden ja traumaattisten muistojen kertominen on yksi tapa yrittää ymmärtää menneitä tapahtumia ja niiden seurauksia itselle sekä läheisille ihmisille, jolloin samalla myös pyritään tietoisesti tai tiedostamatta vapautumaan ahdistavista muistoista. Muistelemalla ja muille kertomalla paitsi puretaan vaikeita kokemuksia, myös välitetään niihin liittyviä asenteita ja tunteita seuraaville sukupolville – sekä hyvässä että pahassa. Nuoremmalle sukupolvelle partisaanitarinat kertovat kyllä rajaseutujen sota-aikaa koskevasta menneisyydestä mutta pahimmillaan ne voivat myös aiheuttaa ylisukupolvisia traumoja.

Neuvostopartisaanien toimintaan liittyviä tapahtumia on käsitelty varsin runsaasti julkisuudessa etenkin viimeisen parinkymmenen vuoden ajan ja niistä on julkaistu yksityiskohtaisia selontekoja jo varsin paljon. Muistot, kokemukset ja kertomukset eivät kuitenkaan ole vielä tyhjentyneet vaan niiden kertomiselle näyttää olevan yhä tilaa ja tarvetta. Tätäkään tutkimusta varten ei ollut hankalaa löytää muistoistaan ja näkemyksistään mielellään kertovia. Useimmat tutkimukseni kertojista toivat vahvasti esille, että heille on tärkeää saattaa kipeät muistonsa tulevienkin sukupolvien tietoon, minkä vuoksi he haluavat kertoa kokemuksistaan yhä uudelleen, vaikei kertominen olekaan helppoa. Kun pelottavan ja

traumaattisen kokemuksen voi jakaa samanlaisia asioita kokeneiden kanssa ja saattaa sen myös muiden tietoon, muuttuu muisto ja kokemus luonteeltaan kollektiiviseksi. Samalla syntyy henkinen yhteys toisiin, samaan tapaan kuin yhteisen kielen ja kulttuurin kohdatessa.³⁷ Pitkästi rajaseutujen sisäpiirien paikallisena muistitietona ja kertomusperinteenä eläneistä traagisista tapahtumista ja niiden seurauksista on nyt mahdollista keskustella ja puhua laajemmin myös yhteiskunnallisella tasolla, jolloin myös traumaattisia kokemuksia voidaan purkaa ja käsitellä yhdessä. Suomen itärajan syrjäisissä kylissä käydystä partisaanisodasta voikin nähdä viimein 2000-luvulla tulleen osa jatkosotamme kulttuurisesti jaettua kokemushistoriaa, jonka analyttinen käsittely on edelleen käynnissä.

³⁷ Erikson 1994, 231–232.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastatteluaineisto

10 haastattelua Kainuussa, Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla 2017, aiheena neuvostopartisaanien hyökkäykset Suomen itärajalle jatkosodan aikana. Haastattelijana artikkelin kirjoittaja. Artikkelissa haastateltavat on anonymisoitu ja haastatteluihin viitataan kirjaimella H ja numerolla 1–10.

- H1: Mies, s. 1932.
- H2: Mies, s. 1936.
- H3: Mies, s. 1931.
- H4: Nainen, s. 1943.
- H5: Mies, s. 1944.
- H6: Nainen, s. 1938.
- H7: Mies, s. 1932.
- H8: Nainen, s. 1936.
- H9: Mies, s. 1931.
- H10: Mies, s. 1934.

Kirjoitetut kertomukset

Kahdeksan sähköpostilla artikkelin kirjoittajalle lähetettyä kirjoitusta, aiheena neuvostopartisaanien hyökkäykset Suomen itärajalle jatkosodan aikana. Kirjoittajat on anonymisoitu ja kirjoituksiin viitataan artikkelissa kirjaimella K ja numerolla 1–8. Kaikki kirjoittajat eivät ilmoittaneet syntymävuottaan.

- K1 Mies, s. 1948.
- K2 Mies
- K3 Nainen
- K4 Mies, s. 1944.
- K5 Nainen
- K6 Mies, s. 1945.
- K7 Nainen, s. 1957.
- K8 Mies, s. 1942,

Internet-lähteet

Tietokanta, Arkistojen portti: Partisaanien siviiliuhrit 1941-1944.
http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Partisaanien_siviiliuhrit_1941-1944. (Katsottu 15.5.2017.)

Suomisanakirja, desantti: <http://www.suomisanakirja.fi/desantti> (Katsottu 15.5.2017.)

Tieteen termipankki (folkloristiikka), muistitieto:
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:muistitieto> (Katsottu 15.5.2017.)

Tutkimuskirjallisuus

Aapa, Uula 1968. Partisaanit iskevät [teos Partio väijyksissä täydennettynä]. Otava, Helsinki.
Bauman, Zygmunt 2006. *Liquid Fear*. Polity Press, Cambridge.

Erikson, Kai T. 1976. *Everything in Its Path*. Simon and Schuster, New York.

Erikson, Kai 1994. *A new species of trouble. Explorations in disaster, trauma, and community*. W.W. Norton & Co, New York.

Erkkilä, Veikko 1998. *Vaiettu sota. Neuvostoliiton partisaanien iskut suomalaisiin kyliin*. Arator, Helsinki.

Erkkilä, Veikko 2011. *Viimeinen aamu. Neuvostopartisaanien vaietut jäljet*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki*.

Greenwald, Ricky 2012. *Childhood and adolescent trauma*. In Figley Charles (toim.) *Encyclopedia of Trauma: An Interdisciplinary Guide*. Sage, Thousand Oaks, Kalifornia. 74–77.

Grenkevich, Leonid 1999. *The Soviet partisan movement 1941–1944. A Critical Historiographical Analysis*. Frank Cass, London.

Hakko, Mirja (toim.) 1988. *Naiset kertovat sodasta. Rintamanaisten Liitto ry, Oulu*.

Heinänen, Hannu 1993. *Sallan historia. Sallan kunta ja srk, Salla*.

Heiskanen, Liisa 2011. *Pielisjärven lapset ja partisaanit. Sotakesän 1944 tapahtumia Lieksan Kuorajärvellä ja Enon Ihannossa. Kustannuskynnys, Saarivaara*.

Hunt, Nigel C. 2010. *Memory, War and Trauma*. Cambridge University Press, Cambridge.

Junila, Marianne 2003. *Saksalaiset sotilaat Lapissa. Teoksessa: Massa, Ilmo & Snellman, Hanna (toim.). Lappi. Maa, kansat, kulttuurit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 106–108*.

Kensinger, Elizabeth A. & Schacter, Daniel L. 2010. *Memory and Emotion. Teoksessa: Lewis, Michael & Haviland-Jones, Jeannette M. & Feldman Barret, Lisa (toim.) Handbook of Emotions. Third Edition. The Guilford Press, New York, 601–617*.

Kivimäki, Ville 2008. *Rintamaväkivalta ja makaaberi ruumis – nuorten miesten matka puhtaudesta traumaan. Teoksessa: Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia. Johnny Kniga, Helsinki, 135–179*.

Kivimäki, Ville 2013. *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945. Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki*.

- Kleemola, Olli 2010. Siviilien tuska. Teoksessa: Lagerbohm, John & Kirves, Jenni & Kleemola, Olli (toim.). *Me puolustimme elämää. Naiskohtaloita sotakuvien takaa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 58–69.
- Kulju, Mika & Tuomikoski, Pekka 2015. Tuntematon jatkosota. TK-miesten sensuroidut dokumentit. Gummerus, Helsinki.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimuksessa. Teoksessa: Raimo Kaasila, Raimo Rajala & Kari E. Nurmi (toim.) *Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi, 106–151.
- Lähteenmäki, Maria 1999. Jänkääkääreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria 2006. Terra Ultima. Matka Lapin historiaan. Otava, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria 2017. Pahan jälkipuhunta. Partisaanien siviili-iskut Itä- ja Pohjois-Suomeen. Teoksessa Satu Lidman & Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 200–222.
- Martikainen, Tyyne 1998. Neuvostoliiton partisaanien tuhoiskut siviilikyliin 1941–44. Kemi-Sompion kairan Kuosku, Maggan talot, Seitajärvi ja Lokka partisaanihyökkäysten kohteina. Savukosken kunta, Savukoski.
- Martikainen, Tyyne 2002. Partisaanisodan siviiliuhrit. Kustannus-Värisuora, Kemi.
- Martikainen, Tyyne (toim.) 2004. Rauha on ainoa mahdollisuutemme. Partisaanisodan kansainvälinen sovitusseminaari Sodankylä 27.–29.09.2002 = meždunarodnyj seminar-primirenje partizanskoj vojny v g. Sodankülâ 27.-29.09.2002 g. Jatkosodan Siviiliveteraanit: [Hautajärvi], Kemi.
- Näre, Sari 2008. ”Kuin viimeistä päivää” – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta. Teoksessa: Näre, Sari & Kirves, Jenni (toim.). *Ruma sota. Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johnny Kniga, Helsinki, 335–380.
- Oksanen, Tauno & Martikainen, Paavo 1998. Painajainen Pielisjärvellä. Neuvostopartisaanien toiminta kesällä 1944. Pieliseläinen Ky, Lieksa.
- Pohjonen, Juha 2014. Pintavakoilua rajalla. Teoksessa: Björn, Ismo (toim.). *Rajan maakunta. Pohjois-Karjalan historia 1939–2014*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 63–65.
- Reuther, Bryan T. 2012. Fear, Posttraumatic. Teoksessa Charles, R. Fingley (toim.) *Encyclopedia of Trauma: An Interdisciplinary Guide*. Sage, Thousand Oaks, Kalifornia, 264–269.
- Seppälä, Helge 1971. Neuvostopartisaanit toisessa maailmansodassa. Suomen sotatieteellisen seuran julkaisuja 10. WSOY, Porvoo.

- Siim, Pihla 2016. Family stories untold. Doing Family through Practices and Silence. *Ethnologia Europea. Journal of European Ethnology*, 46:2, 74–88.
- Siltala, Pirkko 2016. Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien. *Therapeia-säätiö*, Helsinki.
- Tepora, Tuomas 2015. Mikä tekee sota-ajasta muistettavan? Sota ja kollektiivinen muistaminen. *Ennen ja nyt: historian tietosanomat*, (2).
- Tikkanen, Pentti H. 1971. Partisaanit hyökkäävät. Karisto, Hämeenlinna.
- Tikkanen, Pentti H. 1998. Sissejä ja partisaaneja. Karisto, Hämeenlinna.
- Tikkanen, Pentti H. 1999. Lappi sodissamme. Karisto, Hämeenlinna.
- Tuomaala, Saara 2004. Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939. *Bibliotheca Historica. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*, Helsinki.
- Tuomaala, Ritva 2008. ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista.” Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista. Turun yliopisto, Turku.
- Tuominen, Marja 2015. Lapin ajanlasku. Teoksessa: Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.) *Rauhaton rauha*. Vastapaino, Tampere, 39–69.
- Virrankoski, Pentti 2001. Suomen historia 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Turunen, Kari E. 2004. Tunne-elämä. Atena-Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Vuorenmaa, Anssi 1995. Partisaanit naisten ja lasten kauhuna. Teoksessa: [toimitusneuvosto] Sinerma, Martti & Laine, Maire & Malmberg, Raili & Palmunen, Rainer & Tiilikainen, Heikki (toim.). *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat – Reader’s Digest Ab, Helsinki.